

wicz). W obu przypadkach – pomimo oczywistej odmienności ich charakteru – o braku porozumienia stanowi niezrozumienie między narodami, oparte na głęboko zakorzenionych stereotypach i uprzedzeniach.

Również kluczowym wydaje się podjęcie kwestii roli Niemiec w zjednoczonej Europie. Przede wszystkim kraj ten miał szczególne znaczenie dla rozszerzenia UE na Wschód, co podkreślił dr Robert Łoś analizując politykę Gerharda Schrödera. Zarazem z polskiej perspektywy istotny jest fakt, iż doszło do zmiany charakteru polsko-niemieckiego pogranicza, co teoretycznie ujął dr Andrzej Michalak, oraz statusu mniejszości polskiej w Niemczech (mgr Kamila Sierżputowska). Zarazem odchodząc od problematyki wewnątrz europejskiej dr hab. Małgorzata Pietrasiak podkreśliła znaczenie kontaktów UE w skali globalnej, szczególnie z krajami Azji Południowo-Wschodniej.

Po dokonaniu analizy stanu obecnego integracji kontynentu uczestnicy konferencji podjęli próbę określenia jego perspektyw. Wskazano wyraźnie – szczególnie w wystąpieniach prof. Jerzego Kmiecnińskiego i dr. Przemysława Mickiewicza – iż poza wymiarem gospodarczym istnieje wymiar kulturowy decydujący o rozwoju stosunków pomiędzy państwami kontynentu. W przeciwieństwie do tego pierwszego nie może być on poddawany odgórnej regulacji, ponieważ celem nie jest unifikacja i standaryzacja lecz zachowanie europejskiej różnorodności. Mimo tego, zdaniem prof. Lecha Zachera, wiele czynników wskazuje, że UE ewoluuje w kierunku Stanów Zjednoczonych Europy, a koncepcja Europy Ojczyzn traci na swoim znaczeniu. Równocześnie nie należy zapominać o humanitarnym i moralnym podłożu stosunków europejskich, w których ważną rolę odgrywają takie organizacje, jak Rada Europy, na co zwrócił uwagę w swym wystąpieniu dr Józef Bukowski. Jest to szczególnie istotne z racji przewodnictwa Polski w tej organizacji w pierwszej połowie 2005 r. i Szczytu Warszawskiego.

Ostatniego dnia obrad miała miejsce dyskusja okrągłego stołu, której uczestnicy zastanawiali się nad szansami i zagrożeniami dla rozwoju dialogu europejskiego. Prof. Kazimierz Malak wysunął tezę, iż bezpieczeństwo europejskie wymaga współpracy wielopłaszczyznowej, wykorzystującej istniejące mechanizmy w ramach funkcjonujących obecnie europejskich organizacji między-

narodowych. Natomiast prof. Krzysztof Skotnicki pytając, jaki będzie język przyszłego dyskursu pomiędzy Wschodem a Zachodem doszedł do konkluzji, podobnie jak reszta uczestników, że w zglobalizowanej rzeczywistości lingua franca musi stać się język angielski.

Ogólne przesłanie przyjęte w trakcie debaty okrągłego stołu – szczególnie podkreślane przez prof. Michaiła Anochina i prof. Walerego Kowalenkę zakładało, iż niezależnie od bieżących zawirowań politycznych o realnej jakości dialogu stanowią kontakty interpersonalne, które nie tylko modyfikują uprzedzenia, ale przede wszystkim tworzą trwałe więzi między narodami. Uczestnicy konferencji wyrazili przekonanie, iż tytuł „Dialog europejski Zachód–Wschód” powinien stanowić motto przewodnie przyszłych konferencji, a także inicjatyw badawczych, które podjęto w trakcie międzynarodowego spotkania politologów w Łodzi.

Katarzyna Doświad-Borysiak

Polska wobec Obwodu Kaliningradzkiego Federacji Rosyjskiej, pod red. Arkadiusza Żukowskiego, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn 2004, ss. 176 + 11 nlb.

Przemiany ustrojowe dokonujące się w krajach Europy Środkowej i Wschodniej rodzą różne implikacje oraz wyzwania strategiczno-taktyczne w stosunkach międzynarodowych; szczególnie miejsce w tym względzie ujawniają się w relacjach międzynarodowych Obwodu Kaliningradzkiego Federacji Rosyjskiej. Problem ten jest od kilkadziesiąt lat w polu uwagi poznawczej mediów oraz coraz częściej staje się przedmiotem dociekań badawczych. Na dużą uwagę zasługujące prezentowane opracowanie. Jego konstrukcję wyznacza pięć części. Pierwsza poświęcona jest stanowi badań nad Obwodem Kaliningradzkim FR w Polsce, wstępnym ustaleniom; druga – poziomowi kontaktów Polski z Obwodem Kaliningradzkim FR; trzecia – tendencjom i perspektywom kontaktów Polski z Obwodem Kaliningradzkim FR; czwarta – stanowi kalendarium kontaktów Polski z Obwodem Kaliningradzkim FR; piąta – bibliografia, przedstawiona w układzie: 1. Źródła internetowe, 2. Publikacje popularne i popularno-naukowe, 3. Opracowania naukowe (Druki

zwarte, Artykuły i studia). Prezentację zagadnień poprzedza wstęp, w którym wskazuje się, że opracowanie ma przede wszystkim charakter analityczno-syntetyczny oraz dokumentujący zarówno zainteresowania badawcze Obwodem Kaliningradzkim FR, jak również poziom kontaktów, w szczególności politycznych z tą enklawą. Zauważa się tu, że skonstruowano też katalog postulatów dotyczących pożądanej skali i kierunków rozwoju kontaktów Polski z Obwodem Kaliningradzkim FR; w warunkach współczesnych przemian europejskich ważnym wyzwaniem poznawczym jest rozpoznawanie przeszłości i teraźniejszości oraz wskazywanie trendów rozwojowych: stosunków, relacji, oddziaływań, wpływów powiązań międzynarodowych; wyjątkowe znaczenie ma w tym względzie rozpoznawanie stosunków między podmiotami politycznymi bezpośrednio ze sobą sąsiadującymi (s. 7–8).

Wskazuje się też na aspekt metodyczny, tj. potrzebę zarejestrowania publikacji dotyczących Obwodu Kaliningradzkiego, co jest fundamentalnym wyzwaniem w badaniach naukowych; zauważa się, że przedmiot ten jest przedmiotem uwagi poznawczej kilku ośrodków akademickich i instytucji badawczych; badania te prowadzone są dość „żywiotowo”, pomija się wiele dotychczasowych ustaleń a uznaje kolejne poszukiwania wciąż pionierskie, co wynika przede wszystkim z nierejestrowania bibliograficznego wyników badawczych oraz w ogóle ukazujących publikacji na ten temat.

Profesor Arkadiusz Żukowski charakteryzując stan badań z tego zakresu dostarczył usystematyzowanej wiedzy o rozwoju badań dotychczasowych tego problemu; wskazał, że istotnym ogniwem zapoczątkowującym badania kontaktów Polski z Obwodem Kaliningradzkim stało się zebranie konsultacyjne „Królewiec 1992 – próba diagnozy” zorganizowane 11 stycznia 1992 r. w Warszawie przez Ośrodek Studiów Międzynarodowych przy Senacie RP oraz Fundację Polską w Europie. Przybliżając pola zainteresowań badawczych różnych ośrodków badawczych Polski zauważa się, że istnieje duża dowolność w używaniu terminów odnoszących się do Obwodu Kaliningradzkiego, np. „Obwód królewiecki”, „okręg kaliningradzki”, „rejon kaliningradzki”, „region Kaliningradu”, „Kaliningradzki obwód”, zwłaszcza na początku lat 90. Wydaje się, że ze względów politycznych stosowano głównie termin

„Królewiec” oraz odpowiedników przymiotnikowych; rzadko stosowano terminu dwuczłonowego „Królewiec/Kaliningrad” czy „Kaliningrad/Królewiec” (s. 29–30). Zwracając też uwagę na nieporozumienia związane z stosowaniem terminów: enklawa i eksklawa przypomina się, że większość słowników i leksykonów jednoznacznie definiuje te terminy: z merytorycznego punktu widzenia Obwód Kaliningradzki FR powinien być pojmowany jako eksklawa, jako że „esklawa” w odróżnieniu od enklawy posiada bezpośrednie połączenie morskie z resztą kraju (s. 30).

W prezentacji stanu badań wskazuje się, że „Polscy autorzy zdecydowanie częściej powołują się na publikacje anglojęzyczne niż na oryginalne źródła rosyjskie, w tym kaliningradzkie. Części może to wynikać z braku prowadzonych tam kwerend lub badań terenowych. Również rzadko autorzy ci wykorzystują w swoich opracowaniach publikacje w języku polskim, co może wskazywać na brak dostatecznej wiedzy o stanie badań nad Obwodem tym w Polsce”; i konkluduje się: „Mimo stosunkowo licznych publikacji na temat Obwodu Kaliningradzkiego FR w dalszym ciągu brakuje monograficznych opracowań, popartych dogłębną kwerendą i badaniami terenowymi, dotyczących m.in. miejsca Obwodu w zmieniającym się ładzie europejskim, miejsca Obwodu w europejskim systemie bezpieczeństwa, polityki UE wobec Obwodu, relacji Moskwa-Obwód na tle transformacji systemowej, wymiaru politycznego współpracy transgranicznej na pograniczu polsko-rosyjskim, rzeczywistości politycznej Obwodu (decyzji politycznych, relacji między ośrodkami władzy, instytucji politycznych, partii i ugrupowań politycznych, czy grup interesu), skali i form kontaktów Polski z Obwodem w latach 1945–1991” (s. 31–32).

Prezentując problem poziomu kontaktów Polski z Obwodem Kaliningradzkim FR dr Marcin Chełmniak wskazuje na wiele różnych odniesień, zależności, interesów, a w tym m.in. rzeczywistością funkcjonowania w tzw. basenie Morza Bałtyckiego; zauważa się przy tym, że Obwód Kaliningradzki z punktu widzenia Polski stanowi przedmiot dużej wagi ze względu na: 1. Wymianę doświadczeń między miastami członkowskimi poprzez organizację spotkań, wystaw, seminariów naukowych; 2. Prace badawcze i upowszechnianie ich efektów; 3. Promowanie historii regionu bałtyckiego, jego kulturalnego dziedzictwa oraz

wspólnej pracy nad jego ochroną; 4. Wymianę mieszkańców miast członkowskich, a zwłaszcza młodzieży; 5. Współpracę z rządami państw bałtyckich i organizacjami międzynarodowymi w rozwiązywaniu problemów wynikających z rozwoju gospodarczego i ochrony środowiska naturalnego; 6. Utrzymywanie związków ze strukturami UE i Rady Europy; 7. Przedstawiane na forum publicznym wspólnych dla ZMB interesów; 8. Współpracę na rzecz rozszerzenia UE (s. 39). Zauważa się, że Obwód Kaliningradzki znajduje się w polskiej polityce zagranicznej jako kwestia zwana priorytetową. Ważne wyzwania w związku z tym wiążą się z: 1. Włączeniem tej enklawy do współpracy regionalnej w basenie Morza Bałtyckiego; 2. Rozwojem współpracy transgranicznej w dziedzinie gospodarki, kultury, nauki ekologii; 3. Minimalizowaniem negatywnych dla mieszkańców Obwodu skutków poszerzania UE na Wschód (s. 46).

W analizie miejsca Obwodu Kaliningradzkiego FR na tle bilateralnych stosunków polsko-rosyjskich dr Wojciech Kotowicz wskazuje, że polityka Polski względem Obwodu Kaliningradzkiego FR jest zdeteminowana relacjami między Warszawą a Moskwą. Obwód jako jeden z podmiotów Federacji Rosyjskiej nie posiada możliwości prowadzenia samodzielnej współpracy z zagranicą oraz wprowadzania odrębnych regulacji prawnych w tym zakresie. Ze względu na zasady ustrojowe Rosji, praktykę funkcjonowania administracji rosyjskiej oraz zasady polskiej polityki zagranicznej (traktowanie Obwodu jako integralnej części Federacji Rosyjskiej) istnieje konieczność dokonywania ważniejszych uzgodnień dotyczących Obwodu w pierwszej kolejności z centralnymi władzami w Moskwie (s. 49–50). Wskazuje się przy tym, że Obwód Kaliningradzki FR posiada strategiczne znaczenie dla Rosji i odgrywa kluczową rolę w zapewnieniu obecności politycznej, ekonomicznej i militarnej w basenie Morza Bałtyckiego. Można przyjąć, że na pozycję rosyjskich regionów w relacji do centrum wpływa to, jak wielka strategiczna waga, która jest przypisana do danego regionu, na co z kolei wpływa percepcja potencjalnych niebezpieczeństw i wyzwania polityki zagranicznej. Jeśli region uważa się za strategicznie ważny, rozmieszcza się tam federalne siły wojskowe, które mogą również przy okazji zapobiegać możliwym dążeniom do większej autonomii. Ta sytuacja ma

szczególne odniesienie do Obwodu Kaliningradzkiego FR, który ze względu na położenie oraz koncentrację w jego granicach silnego zgrupowania wojsk przez wiele lat pełnił strategiczną rolę w polityce i systemie bezpieczeństwa Rosji (s. 51).

Podjęmowane działania na rzecz rozwoju kontaktów między Polską a Obwodem Kaliningradzkim na początku lat 90. dotyczyły przede wszystkim kwestii: 1. Otwarcia i zagospodarowania przejść granicznych; 2. Współpracy w dziedzinie transportu; 3. Współpracy w wypracowaniu koncepcji rozwoju Zalewu Wiślanego, żeglugi po Zalewie Wiślanym; 4. Współpracy w dziedzinie ochrony środowiska i wspólnego wykorzystania Kanału Mazurskiego; 5. Współpracy w dziedzinie szkolenia rolników indywidualnych spośród wojskowych zwolnionych do rezerwy z jednostek stacjonujących w Obwodzie Kaliningradzkim FR; 7. Współpracy w dziedzinie handlu, finansów i ubezpieczeń; 8. Współpracy w dziedzinie łączności i telekomunikacji; 9. Współpracy w dziedzinie kształcenia, kultury i sportu, utworzenia Uniwersytetu Europejskiego; 10. Współpracy w dziedzinie energetyki i wykorzystania zasobów energetycznych; 11. Współpracy w dziedzinie walki z przestępczością (s. 54).

Ukazując problem współpracy na pograniczu polsko-rosyjskim w wymiarze regionalnym i lokalnym dr Wojciech Modzelewski podkreślił, że specyfika tego pogranicza wynika ze wspólnych korzeni i dziedzictwa integrującego się przez stulecia; dokonany po II wojnie światowej podział Prus Wschodnich na obszary należące do dwóch państw nie uwzględnił istniejących warunków lokalnych; polityka od lat powojennych, w tym mające miejsce masowe procesy demograficzno-osadnicze, zmieniły całkowicie charakter etniczno-kulturowy regionu; zamieszkuje go ludność mało spójna społecznie, o zróżnicowanym składzie narodowym, różnych tradycjach, kulturze i religii (s. 69).

Obecnie współpraca na poziomie regionalnym odbywa się w ramach określonych przez podpisane we wrześniu 2001 r. porozumienie o współpracy między wojewodą warmińsko-mazurskim a przewodniczącym administracji Obwodu Kaliningradzkiego FR. Reguluje ono współpracę w zakresie m.in. przejść granicznych, współdziałania w zwalczaniu przestępczości (współpraca służb granicznych, celnych, policji) i zapobiegania klęskom żywiołowym (s. 75).

Współpraca transgraniczna Polski z Obwodem Kaliningradzkim FR zachodzi też poprzez funkcjonujące struktury euroregionalne, m.in. Euroregion „Bałtyk” i Euroregion „Niemen”; w stadium organizacji znajdują się Euroregion „Łyna-Ława” oraz Euroregion „Szeszupa”.

Wskazując na współpracę na poziomie lokalnym zwrócono uwagę, że na 21 jednostek powiatowych województwa warmińsko-mazurskiego 14 nawiązało kontakty z partnerami w Obwodzie Kaliningradzkim FR.

W analizie poznawczej zwrócono uwagę na ujawniające się bariery w rozwoju kontaktów polsko-kaliningradzkich, a w tym zwłaszcza na szczeblach regionalnym i lokalnym; wśród nich wymieniono: 1. problemy z przekraczaniem granic (niska przepustowość przejść granicznych, zawile procedury graniczne, wprowadzanie obowiązku wizowego); 2. niski rozwój samorządności w Obwodzie Kaliningradzkim FR, w tym duże uzależnianie od administracji państwa; 3. brak pełnej informacji o partnerze, w tym o jego możliwościach działania; 4. niedopasowanie struktur administracyjnych po obu stronach granicy oraz niespójne w tym zakresie prawo partnerów (np. brak dostatecznych unormowań dotyczących współpracy transgranicznej w niektórych dziedzinach, np. porządku i bezpieczeństwa publicznego); 5. trudną sytuację budżetową samorządów po obu stronach granicy; 6. brak zgodności w określeniu dziedzin współpracy, np. pomijanie przez stronę rosyjską ochrony środowiska naturalnego jako kwestii priorytetowej; 7. niedostateczne wsparcie współpracy ze strony organów państwowych (brak długofalowej polityki w tym względzie, bowiem jej priorytety dyktuje często bieżąca sytuacja polityczna w obu państwach); nadto wskazano niektóre bariery wewnętrzne ujawniające się po obu stronach (s. 84).

W refleksji ogólnej zauważa się, że kontakty z Obwodem Kaliningradzkim FR są odbiciem relacji między Polską a Rosją; napięcia w tych relacjach odbijają się na szczeblu lokalnym, np. na rytmie odpraw na przejściach granicznych; zauważa się, że im są lepsze oficjalne stosunki między państwami i ich rządami, tym szerszy jest zakres współpracy lokalnej.

Analizując tendencje i perspektywy kontaktów Polski z Obwodem profesor Arkadiusz Żukowski zauważa, że kwestia Obwodu staje się coraz bardziej problemem międzynarodowym, a po-

przez bezpośrednie sąsiedztwo z Polską, z konieczności także istotnym elementem polskiej polityki zagranicznej. Sytuacja ta stanowi wyzwanie dla budowania strategii wobec Obwodu zarówno w wymiarze krótko-, średnio-, jak i długofalowym.

Zauważa się, że społeczności zamieszkujące po obu stronach granicy, mimo rozbudowanych bezpośrednich kontaktów przez prawie 45 lat nie są do siebie wrogo nastawione, a wręcz przeciwnie; notuje się wiele przykładów otwartości i naturalnej, a nie oficjalnej przyjaźni. Wbrew pozorom obie społeczności, mimo różnic w poziomie rozwoju cywilizacyjnego czy dochodów, mają ze sobą wiele wspólnego, szczególnie w sferze mentalności i kultury; można założyć, iż przy pełnej otwartości granicy polsko-rosyjskiej procesy integracyjne będą przebiegały tam szybciej niż na przykład na pograniczu polsko-niemieckim; ponadto po obu stronach granicy daje się zauważyć zaczątki procesu kształtowania się tożsamości regionalnej, zwłaszcza wśród młodego pokolenia mieszkańców Obwodu Kaliningradzkiego FR (s. 89).

Przypomina się, że istotną przesłanką dla rozwijania przez Polskę kontaktów z Obwodem Kaliningradzkim FR jest przyjęte przez UE założenie, iż w strategii partnerstwa między tą organizacją a Rosją Obwód stanowi priorytetowy obszar współpracy; ma stać się jej swoistym laboratorium. Istotne dla Polski w tym kontekście jest strategiczne partnerstwo UE z Rosją w zakresie tzw. II filaru. Unia Europejska zapoczątkowała z Rosją w kwestii wspólnego zarządzania kryzysowego i bezpieczeństwa oraz zinstytucjonalizowania kontaktów wojskowych. W maju 2003 r. w Sankt Petersburgu na szczytowym spotkaniu UE – Rosja określono strategię w celu wzmocnienia wspólnej przestrzeni gospodarczej, wolności i bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego; podniesiono też problem zacieśnienia współpracy w dziedzinie edukacji, kultury i nauki.

Podnosząc problem militarnego wymiaru Obwodu Kaliningradzkiego zauważa się, że obecnie nie ma nie tylko uzasadnienia merytorycznego o upowszechnianiu takiej opinii odbija się negatywnie na rozwoju stosunków bilateralnych oraz wzmacnia w Rosji koncepcje odgrywania przez Obwód „niezatapialnego lotniskowca” (s. 103).

Wskazuje się, że obecnie potencjał wojskowy zgromadzony w Obwodzie nie stanowi zagroże-

nia dla bezpieczeństwa Polski; wręcz przeciwnie stanowi czynnik stabilizujący sytuację w tej części Europy.

W prognozach rozwoju zauważa się, że zmiana statusu Obwodu Kaliningradzkiego FR jest nieunikniona. Według rosyjskich znawców problemu uwzględnia się warianty rozwoju, m.in.: 1. zachowany zostanie Obwód jako podmiot Federacji Rosyjskiej z obowiązującym obecnie statusem; 2. podwyższony zostanie jego status polityczny, np. drogą przekształcania go w republikę lub uzyskanie dodatkowych pełnomocnictw przez władze regionalne; 3. przekazany zostanie on Polsce bądź Litwie; 4. przekazany zostanie Niemcom; 5. zwiększona zostanie jego niezależność w ramach Federacji Rosyjskiej; 6. utworzona zostanie suwerenność Prus Wschodnich, obejmująca część ziem należących obecnie do Rosji, Polski i Litwy; 7. powstanie swoiste kondominium, pozostające pod nadzorem m.in. Polski, Litwy, Rosji, RFN i Unii Europejskiej; 8. przekształci się go w kolejne państwo nadbałtyckie, obok Litwy, Łotwy, Estonii (s. 105).

Pożytecznym z punktu widzenia poznawania różnych aspektów stosunków międzynarodowych jest kalendarium, w którym wskazuje się główne ogniwa rozwoju kontaktów Polski z Obwodem Kaliningradzkim FR w latach 1991–2003. Wskazano w kalendarium wydarzenia i porozumienia w stosunkach między Polską a Federacją Rosyjską mające bezpośrednio i pośrednio związek z Obwodem.

Z punktu widzenia rozpoznania zainteresowania Obwodem najistotniejszą część stanowi zestawienie bibliograficzne; jest ono wykonane starannie; stanowi ważny wkład do dalszych studiów i badań z zakresu rozwoju stosunków polsko-kaliningradzkich oraz w ogóle polsko-rosyjskich.

W refleksji ogólnej zauważa się, że prezentowane opracowanie otwiera w wymiarze fundamentalnym drogę do pogłębionych studiów nad przemianami dokonującymi się w Obwodzie Kaliningradzkim FR; ma one dużą wartość naukowo-badawczą, jak i przewodnikową, a zwłaszcza z punktu widzenia rozwoju stosunków międzynarodowych.

Andrzej Chodubski

Jakub Potulski, *Idea i praktyka federalizmu w Rosji*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004, ss. 218.

Wśród państw świata dużą wagę przykuwa współcześnie Rosja. Obserwuje się w niej zachodzenie ważnych jakościowych przeobrażeń ustrojowych; z jednej strony ujawnia się problemy dostosowania do wyzwań i warunków tworzącej się ogólnoswiatowej cywilizacji, budowanej na wzorach zachodnioeuropejskich demokracji, z drugiej zaś, charakterystyczna jest tendencja poszanowania swej tradycji i odrębności kulturowo-cywilizacyjnej. Rozpoczęte procesy przemian ujawniały głęboki kryzys w rozwoju życia społeczno-politycznego i gospodarczego; nawiązując do historii Rosji zaczęto określać go mianem „smutny” końca XX w. Nastąpiła w ładzie administracyjno-przestrzennym dezintegracja powodowana wzrostem regionalnych nacjonalizmów separatystycznych oraz utrata autorytetu władz centralnych. Rozwiązanie Związku Radzieckiego w grudniu 1991 r. oraz powstanie na jej terytorium 15 niepodległych państw oznaczało nie tylko koniec systemu radzieckiego, ale także koniec wielowiekowego procesu budowy wieloetnicznego państwa, który stworzył mocarstwo rosyjskie. Na przełomie lat 80. i 90. XX w. wartością nadrzędną dla narodów b. Związku Radzieckiego stała się suwerenność, która miała zabezpieczyć niezależność własnemu narodowi; narody zamieszkujące dotychczas jeden organizm państwowy, zjednoczone wspólną historią nie były w stanie przełamać dzielących je barier, co stało się przyczyną wielu konfliktów narodowościowych w różnych częściach jego przestrzeni. Gwałtowny rozwój regionalnych nacjonalizmów i nastrojów separatystycznych wymusił na czynnikach oficjalnych rozpoczęcie decentralizacji oraz rozproszenie władzy, a także spowodował osłabienie identyfikacji państwowej na rzecz budowy więzi lokalnych i globalnych. Spowodowało to konieczność dostosowania struktury państwa i jego organizacji terytorialnej do wymogów współczesnego rozwoju cywilizacyjnego. W prezentowanej pracy podjęto się zadania ukazania procesów związanych z decentralizacją i rozproszeniem władzy w Rosji jako rzeczywistością ogólnoswiatowych przemian cywilizacyjnych w sferze polityki. Podjęto próbę dowiedzenia tezy, że dezintegracja terytorialna ZSRR i RSFR oraz usta-